

O ETIKETĚ, ETICE SOCIÁLNÍ, NESOCIÁLNÍ A MRAVNÍ INTEGRITĚ

Karel Hauzer

katedra humanitních věd, PEF, Vysoká škola zemědělská,
165 21 Praha 6 - Suchdol

Anotace:

Filosofii nelze pokládat za disciplínu pro universitní vzdělání nepraktickou nebo zbytečnou. Dokonce i theória, filosofická "podívaná", je skutečná aktivita (tedy praxe), založená na kreativní intelektuální intuici, a nikoli na "šedivé" nebo "neplodné" abstrakci. Celá jedna oblast filosofie je navíc již tradičně chápána jako praktická filosofie - totiž etika. Termín "etika" je ovšem často zneužíván pro označení toho, co ve skutečnosti je etiketa: souboru pravidel chování. Etika je naproti tomu spíše itinerář pro hierarchickou "cestu" k osobní dokonalosti.

Summary:

Philosophy cannot be regarded as a discipline that is impractical or omissible in university education. Even theória, the philosophic "show", is a true activity (i.e. practice), based on creative intellectual intuition rather than on "grey" or "unfruitful" abstraction. Moreover, one whole field of philosophy is traditionally considered as practical philosophy - ethics. However, the term "ethics" is often misinterpreted as etiquette, i.e. set of rules of behavior. In contrary, ethics is more like an itinerary leading a person in a hierarchical "way" to perfection.

Klíčová slova:

praktická filosofie, etika, etiketa, lidská dokonalost

Key words:

practical philosophy, ethics, etiquette, human perfection

Vážené dámy a pánové, ve svém příspěvku bych se rád zamyslel nad důležitostí výuky filosofie na zemědělských univerzitách. Nebudou to úvahy nikterak neutrální; pokusím se naopak formulovat své přesvědčení, že člověk bez praxe ve filosofickém myšlení, byť byl ve svém oboru erudovaným odborníkem, jen stěží může být s to úspěšně přispět k tomu, co je v názvu konference označeno jako trvale udržitelný rozvoj zemědělství.

I

Námítku proti užitečnosti výuky filosofie na nefilosofických univerzitách, kterou se budu snažit vyvrátit, lze formulovat takto: filosofie je příliš obecná, odtažitá a nepraktická, a tudíž k řešení praktických problémů, s nimiž se absolvent setká, nikterak nepřispěje. V tomto pojetí filosofie jako disciplíny obecné, abstraktní, zbavené všeho konkrétního smyslu, a tudíž zásadně nepraktické, se skrývá vážné neporozumění. Abstrakce filosofická je zásadně odlišná od abstrakce matematické i od abstrakcí empirických věd; ve filosofii

"abstraktní" a "konkrétní" nejsou totiž protiklady. Filosofie zůstává filosofií pouze tehdy, zachová-li si celostný pohled na každý svůj problém, nemůže nic "zanedbat", od ničeho "odhlédnout". Abstraktně ve filosofii znamená odtažitě, avšak se zahrnutím konkréta. Obrazně řečeno, matematické a empirické abstrakce odlupují z cibule reality jednotlivé slupky, až z reality nezbude vůbec nic; filosofická abstrakce vhlíží do nejvnitřnějších slupek reality, aniž jedinou odloupla, vidí cibuli jakoby sloupanou, ale zároveň celou, ničeho, co k ní náleží, nezravenou: její pohled je zároveň abstraktní i konkrétní, zahrnuje realitu ve všech jejích určeních, a zároveň bez nich.

Námítka o "nepraktičnosti" filosofického poznání je úporná a je obtížné ji odrážet, přes neustálé upozorňování na její nesmyslnost. Starověký Thalés, podle svědectví Diogena Laertského, jenž opět cituje Hierónyma z Rhodu, chtěje ukázat, jak je snadné být bohatým, najal si lisovny oleje, protože předvídal, že bude hojná úroda oliv, a získal tím nesmírné množství peněz. Doložil tak, že je-li někdo prvotřídním filosofem, nemusí ještě proto být také nepraktickým. Přechasto citované Goethovo: "Šedivé jsou všechny teorie, avšak žití strom se věčně zelená" nepronáší sám básník nebo snad jeho Faust; je to ďábelské mámení Mefistofelovo. Goethe nepochybně věděl velice dobře, že filosofická theória je vrcholně praktická, tak praktická, že bez ní nelze dobře uskutečnit žádný cíl. Náš Ladislav Klíma, jenž získal pověst excentrika, který se naprosto nedokáže postarat ani o své základní potřeby, zapsal si kdesi, že kdyby mu jeho filosofická praxe ponechala jen trochu volného času, s radostí by uskutečnil rafinovaný a hazardní plán, jak se stát boháčem.

V tom celá nesnáze pramení: kdyby filosof napřel své úsilí kterýmkoli praktickým směrem, uspěl by mnohem lépe, než člověk jinak stejně schopný, ale bez filosofického vzdělání; avšak problémy filosofické jsou natolik intenzivní, tak vábivé a vzrušující, tak neodolatelně přitažlivé a jejich řešení natolik naplňující, tak nesrovnatelně s čímkoli jiným blažící celou lidskou osobu, že všechny pouze praktické problémy jsou pro filosofa dětskou hračkou, v pravém slova smyslu ztrátou času. Sókratés celý život strávil hledáním "posledního cíle" člověka, "dobra o sobě", které by nebylo dobrem jen zčásti nebo jen z některého aspektu, ale dokonale naplnilo veškeré touhy člověka; a Aristotelés jej bez váhání klade do "nejlepší činnosti nejlepší části člověka" - tedy do theória, filosofické "podívané" neboli spekulace, což neznačí kriminální delikt, jak bychom byli v pokušení chápat dnes, nýbrž nejvznešenější činnost (ano činnost, tedy "praxi"), které je člověk schopen: intelektuální intuici.

Člověk neschopný intelektuální intuice podobá se automatu, jenž udělá, co ho právě napadne nebo co se mu řekne, avšak neví proč; je v pravém slova smyslu otrokem, jenž vykonává pro svého pána služebné práce, jejichž smysl nechápe. Stát se filosofem znamená: zmocnit se intelektuální intuicí vlády nad sebou samým, nebýt otrokem nikoho a ničeho, ani nároků kteréhokoli totalitarismu - politického, mravního, ideového, náboženského, ekologického ... - ani vlastních pudů, emocí, předsudků, přání, ambicí a omezeností - být

svoboden k plnému rozvoji všech osobních potencialit, být svoboden k vlastní dokonalosti - to že je nepraktické?

II

Tradičně tento praktický aspekt filosofického myšlení je chápán jako svébytná disciplína: "praktická" nebo též "morální" filosofie neboli etika. Toto vymezení etiky jako praktické filosofie je mimořádně důležité a je nutno je držet, nemá-li etika degenerovat do etikety, podobně jako již v mnohých myslích degenerovala samotná filosofie na úroveň konstrukčního principu ("filosofie" nového typu osobního počítače), záměrů ("filosofie" předkládaného zákona nebo programového prohlášení vlády), přístupu ("filosofie" podnikatelského záměru) nebo dokonce nově vymyšleného triku ("filosofie" fotbalového útoku). Dnes jsem se - nic ve zlém - v jednom z předchozích příspěvků dozvěděl o existenci filosofické disciplíny, o níž jsem dosud nevěděl: filosofie podpory selského stavu. Etika tedy není souborem pravidel nebo norem slušného či akceptovaného chování - tím je etiketa - právě tak, jako filosofie není světozor neboli přijatý náhled na celek světa. Jestliže filosofie začíná svobodným úsudkem teoretického rozumu, začíná etika svobodným úsudkem rozumu praktického. Etikety nejedná ten, kdo se chová podle příslušných pravidel (ten jen zachovává etiketu), nýbrž ten, kdo následuje úsudek praktického rozumu, tj. svědomí. Nezmiňoval bych se o této samozřejmosti, kdybych sám nebyl častým svědkem této záměny.

Kdyby se v tomto případě jednalo jen o terminologickou nejasnost, vysvětlení by vše napravilo; avšak záměna etiky s etiketou vede k dalšímu nedorozumění: zdá se pak, jakoby existovaly různé paralelní etiky: povinnosti kontra prospěšnosti, náboženská a nenáboženská, profesionální a neprofesionální, sociální a nesociální, ekologická a ekonomická, atd. Soudím, že tato dělení nemají základ ve věci. Je-li etika praktickou filosofií, pak každý mravní úkon je stejně konkrétní jako abstraktní, je mravní syntésou, kterou může realizovat jen svobodný a svéprávný subjekt v naprosté osamocenosti své neopakovatelné situace; a zároveň - protože člověk je zóon politikon - beroucí zřetel na obecné dobré; a zároveň - protože člověk je částí celku - beroucí zřetel na celek světa.

III

V uvedeném pojetí etiky jako praktické filosofie se skrývá překrásný paradox, bez jehož vyřešení je ona mravní syntésa nemožná: každý úsudek jak známo vyžaduje ke svému uskutečnění premisy; kde vzít mravní premisy pro úsudky praktického rozumu, jestliže jsem vyloučil normy a pravidla jako do etiky v pravém slova smyslu nenáležející? Pomohu si příkladem středověkého filosofa: každému je sladkost sladká, někomu je však milejší sladkost medu, jinému sladkost vína, jinému jiný způsob sladkosti. Jak poznat, která sladkost je nejlepší? Starověký sofista nebo postmoderní filosof dneška odpoví: každá sladkost je stejně dobrá; středověký filosof podává jiné řešení: která sladkost je nejlepší, může posoudit pouze

ten, kdo má nezkaženou a nejlépe kultivovanou chuť. Které jednání je statečné, může posoudit pouze člověk statečný, nikoli tedy kdokoli podle jakýchkoli norem. Avšak (podle Aristotela) statečným se člověk stává tím, že koná statečné skutky; naproti tomu: které skutky jsou však statečné, ví teprve tehdy, když již statečným je on sám.

Řešení tohoto etického paradoxu lze nalézt: je však třeba se vzdát představy jednorozměrného, byť složitě strukturovaného systému mravních norem. Například podle návrhu Plótína, který rozeznává čtyři hierarchické úrovně mravních pohotovostí (tj. ctností): úroveň politickou (zachovávající řád v obci), očištnou (na níž se člověk disponuje k mravním pohotovostem kultivací svědomí), ducha již očištěného (neboli úroveň mravně integrované osobnosti, jež mravní pohotovosti již aktuálně vlastní, a tudíž poznává mravní premisy per connaturalitatem neboli vnitřní sourodosti); a konečně ctnosti vzorné neboli paradigmatické (kterážto úroveň je u Plótína úrovní theologickou). Etické jednání pak není jednáním podle předem daných norem či pravidel, nýbrž - obrazně řečeno - obtížnou cestou ("úzkou cestou, která vede k životu" z Matoušova evangelia (Matouš 7, 14), a navíc: "málo je těch, kteří ji nalézají"), výstupem po stupních od pohotovostí "politických" až k "duchu již očištěnému".

IV

Prof. Hron ve svém úvodním příspěvku na této konferenci z hlediska teorie systémů odvodil jako nutnou podmínku trvale udržitelného rozvoje zemědělství součinnost tří typů odborníků: politiků, formulujících cíle, vědců, zkoumajících hierarchie hodnot a manažerů, hledajících a realizujících praktické metody řízení. Filosof doplní tento výčet ještě odborníkem čtvrtým: praktickým filosofem, mravně integrovanou osobností, jež dokáže posoudit validitu oněch cílů samých. Ne vše, co politik stanoví jako cíl, je totiž také realizovatelné; a ne každý realizovatelný cíl je také záhodno uskutečnit. Jak jsem dnes zaznamenal, většina referujících v naší sekci se - až na jednu výjimku - pečlivě vyhýbala užití sousloví "trvale udržitelný rozvoj zemědělství", ačkoli je součástí názvu naší konference, a používala raději "udržitelné zemědělství" nebo "stabilita zemědělství". Interpretuji to jako výraz skutečnosti, že "trvale udržitelný rozvoj zemědělství" je politické heslo, které se odborníkům nezdá být zcela v pořádku. Filosof by vyjádřil jasně, že "trvalý rozvoj" je *contradictio in adiecto* neboli spor v přívlastku a že mu tudíž v realitě nemůže nic odpovídat.

Nejlépe by ovšem bylo, kdyby každý politik, vědec či manažer byli zároveň oním Plótínovým "duchem již očištěným" - což není nemožné, ale jak se zdá příliš optimistické očekávání - stačilo by snad pro počátek, kdyby výchova odborníků na zemědělské universitě alespoň orientovala tímto směrem. Děkuji vám za pozornost.